

УДК 331.101.262

Войтенко А.Б.

кандидат наук з державного управління,
професор кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління,
Житомирський національний агроекологічний університет

Якобчук В.П.

кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного управління,
Житомирський національний агроекологічний університет

Плотнікова М.Ф.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності,
Житомирський національний агроекологічний університет

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті розкрито сутність та специфіку сталого розвитку сільських територіальних громад з урахуванням процесів децентралізації та глобалізації. Обґрунтовано системно-синергетичні основи розвитку сільських територіальних громад з використанням міжнародного досвіду та запропоновано якісно новий підхід до розвитку сільських територій на основі родових садиб та родових поселень, так як практика соціального підприємства, яка поширюється в родових поселеннях, на перше місце висуває соціально-екологічні пріоритети їх розвитку. Найбільш суттєва динаміка суспільних змін досягається за умови проектного управління й мобілізації ресурсів задля досягнення спільної мети, наслідком чого стає підвищення економічних, соціальних та екологічних показників розвитку потенціалу територій. Принцип залучення є основою інклюзивного підходу, а партисипація – забезпечує більше якісне задоволення потреб.

Ключові слова: розвиток сільських територій, публічне управління, сталий розвиток, соціальне підприємство, родова садиба.

СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ОБЩИН В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

Войтенко А.Б., Якобчук В.П., Плотникова М.Ф.

В статье раскрыта сущность и специфику устойчивого развития сельских территориальных общин с учетом процессов децентрализации и глобализации. Обоснованы системно-синергетические основы развития сельских территориальных общин с использованием международного опыта и предложен качественно новый подход к развитию сельских территорий на основе родовых усадеб и родовых поселений, поскольку практика социального предпринимательства, которая распространяется в родовых поселеннях, на первое место выдвигает социально-экологические приоритеты их развития. Наиболее существенная динамика общественных изменений достигается при условии проектного управления и мобилизации ресурсов для достижения общин

цели, следствием чего становится повышение экономических, социальных и экологических показателей развития потенциала территории. Принцип привлечения является основой инклюзивного подхода, а партисипация – обеспечивает большее качественное удовлетворение потребностей.

Ключевые слова: развитие сельских территорий, публичное управление, устойчивое развитие, социальное предпринимательство, родовое поместье.

SYSTEM-SYNERGETIC BASES OF AGRICULTURAL COMMUNITIES DEVELOPMENT IN DECENTRALIZATION CONDITIONS

Voitenko Arkhryp, Iakobchuk Valentyna, Plotnikova Maria

The essence and specificity of sustainable development of rural communities in the context of decentralization and globalization processes are revealed. The system-synergetic foundations of development of rural communities with the use of international experience are substantiated. A qualitatively new approach to the development of rural areas based on generic farmsteads and generic settlements is proposed. The practice of social entrepreneurship (entrepreneurship with pure thoughts), which spreads in tribal settlements, places the social and environmental priorities of the development of rural communities of Ukraine in the first place. It is determined that the most significant dynamics of social changes is achieved under the conditions of project management and mobilization of unoccupied ones in order to achieve the common goal of community resources, the result of which is the increase of economic, social and environmental indicators of the development of the potential of the territory. The principle of engagement and development, as a base in the administration system, forms the basis of an inclusive approach. Participation as a well-recognized mechanism for community formation also provides more complete and high-quality satisfaction of the needs of the inhabitants. The lack of a systematic approach to managing the development of rural areas in Ukraine determines fundamentally new challenges to overcoming numerical asymmetries and developmental imbalances. The necessity of cooperation between all participants in social processes, in particular local self-government bodies, state authorities, public and international organizations, is grounded in order to obtain a systematic and synergistic effect of socio-economic development. The combination of socio-environmental priorities and the high level of scientific and innovation and investment activity along with the priority of social responsibility is the basis of social transformations of territorial communities. The expansion of the practice of social entrepreneurship (business with pure thoughts) and the dynamic management system on the basis of the blockade system creates the preconditions for the formation of a platform of advanced inclusive development on the basis of family homestate and family homestate settlements of Ukraine as a model of the future society. The activation of public administration and public-private partnership can realize the effect of synergy and achieve the acmeological effects of social change.

Key words: rural development, public administration, sustainable development, social entrepreneurship, family homestate.

Постановка проблеми. Діяльність людини, заснована на принципах ринкового та технократичного світу, стала причиною зміни клімату та руйнації середовища існування суспільства, а отже, загрозою для його виживання. Формулювання цілей стійкого розвитку стало сучасною парадигмою становлення процесів життєдіяльності та господарювання людства. Потреба та обґрунтування альтернативних механізмів та інструментів системного соціально-економічного розвитку наразі є базисом національної політики України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глобальний характер змін визначає наднаціональний інтерес з боку світової спільноти до формування системи комунікацій та взаємодій, зокрема з позиції нормативно-правового регулювання функціонуючої соціально-економічної системи, налагодження інформаційно-комунікаційної діяльності з метою узгодження діяльності суб'єктів в межах міжнародних організацій, державно-приватного-партнерства та окремих учасників суспільних відносин не лише з позиції подолання виявлених катастроф, але й їх попередження й профілактики [1, с. 199-207; 2, с. 305-307]. Трансформація національної економічної системи у напрямі поширення органічного виробництва, безвідходної життєдіяльності, ноосферних підходів в освіті та вихованні є відображенням глобальних змін, що транслюється на наукову спільноту [3-7].

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення перспективного світового та вітчизняного

досвіду розвитку сільських територій з урахуванням процесів децентралізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визнані як пріоритетні цілі стійкого розвитку, задекларовані ООН, закликають до покращення рівнів здоров'я та якості життя, подолання бідності, підвищення рівня зайнятості, що особливо актуально для новостворених територіальних громад на сільських територіях України. І, якщо у 90-х роках ХХ ст. кількість сільських населених пунктів зростала, то починаючи з 2000 р. їх кількість невпинно скорочувалась (табл. 1), що непрямому характеризує демографічну ситуацію в країні і, зокрема скорочення населення (кількість мешканців сільських населених пунктів скоротилась з 17,1 млн. осіб у 1989 р. до 13,0 млн. осіб у 2018 р., або на 24%, а щільність населення на 1 кв. км – зменшилась з 85,7% у 1989 р. до 72,2 у 2018 р., або на 15,8%), [8].

Важливий характер вибору механізму прийняття управлінських рішень на рівні громади визначає інструменти розподілу ресурсів, що через принципи консенсусу та підходи до національної соціально-економічної політики формує базис програм та стратегій розвитку. Позиціонування окремих індивідів є наслідком їх свідомих виборів та здатності системи адміністрування до інклюзії системних змін, результатом ефектом від якого стає організаційний процес щодо взаємодії людини та природи. Відсутність гармонії таких відносин зумовлена споживацьким підходом у управлінні та

Таблиця 1. Кількість адміністративно-територіальних одиниць

Рік	Адміністративно-територіальна одиниця			Середньорічний ріст / скорочення *		Рік	Адміністративно-територіальна одиниця			Середньорічний ріст / скорочення *	
	Об'єднані територіальні громади	Міста	СНП	Міста	СНП		Об'єднані територіальні громади	Міста	СНП	Міста	СНП
1989	-	434	28768								
1990	-	436	28804	2,0	36,0	2005	-	456	28585	1,4	-11,4
1991	-	436	28845	1,0	38,5	2006	-	457	28562	1,4	-12,1
1992	-	437	28828	1,0	20,0	2007	-	458	28540	1,3	-12,7
1993	-	441	28858	1,8	22,5	2008	-	458	28504	1,3	-13,9
1994	-	445	28863	2,2	19,0	2009	-	459	28490	1,3	-13,9
1995	-	445	28864	1,8	16,0	2010	-	459	28471	1,2	-14,1
1996	-	446	28838	1,7	10,0	2011	-	459	28457	1,1	-14,1
1997	-	447	28834	1,6	8,3	2012	-	459	28450	1,1	-13,8
1998	-	448	28794	1,6	2,9	2013	-	460	28441	1,1	-13,6
1999	-	448	28775	1,4	0,7	2014	-	460	28397	1,0	-14,8
2000	-	448	28739	1,3	-2,6	2015	-	460	28388	1,0	-14,6
2001	-	451	28651	1,4	-9,8	2016	93	460	28385	1,0	-14,2
2002	-	454	28619	1,5	-11,5	2017	216	460	28377	0,9	-14,0
2003	-	453	28612	1,4	-11,1	2018	458	461	28378	0,9	-13,4
2004	-	455	28597	1,4	-11,4	2019	686	461	28376	0,9	-13,1

*Примітка. Щорічне зростання (+)/скорочення (-) кількості, одиниць (в середньому з 1989 р. по відповідний рік); СНП – сільський населений пункт.

переважаюче економічним критеріями розвитку суспільства. Спадаюча динаміка загальної кількості населення на сільських територіях (рис. 1), супроводжується вищим рівнем народжуваності та нижчим рівнем смертності осіб дітородного віку (рис. 2-3).

Такі критерії суспільно-екологічного розвитку як зростання родючості ґрунту, доступності чистої води та повітря, якісного продовольства, підвищення рівня здоров'я та освіченості населення будучи домі-

нантами суспільних змін імплементують у виробничо-господарські явища та процеси, а також систему життєдіяльності на принципах природодоцільного продукування («Здоров'я Землі – здоров'я Людини») та розумної достатності («виробництво та споживання на рівні мінімальному та достатньому для постійного духовного зростання»). Практична їх реалізації наразі пов'язана з функціонуванням публічного управління в межах існуючих територіальних громад

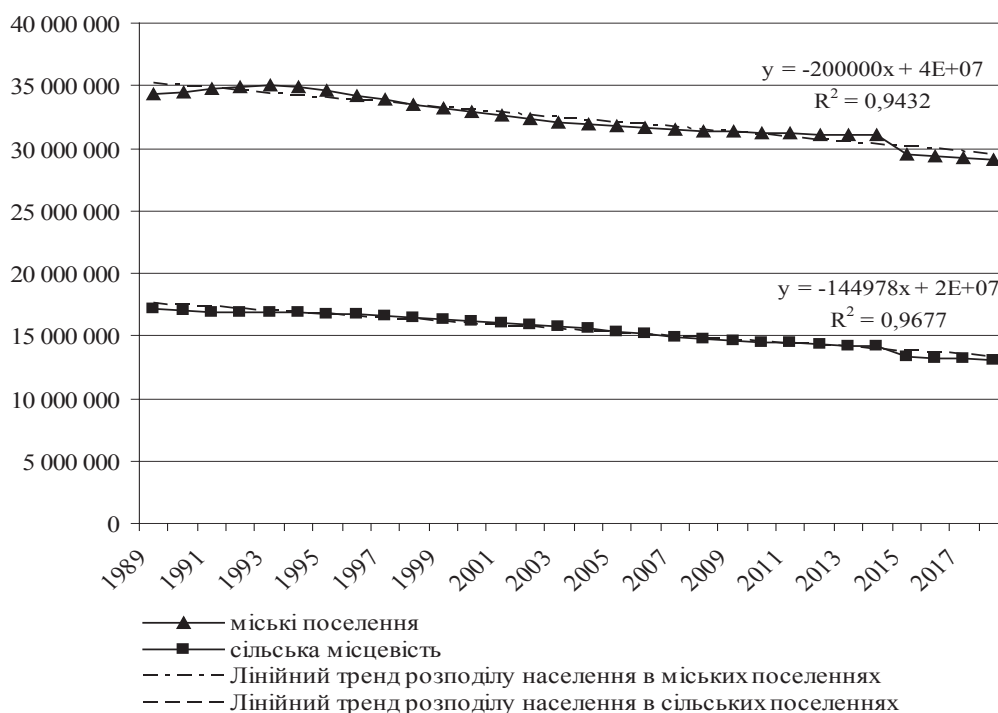

Рис. 1. Динамічний ряд розподілу населення України за типом поселень відповідно до соціально-демографічних змін

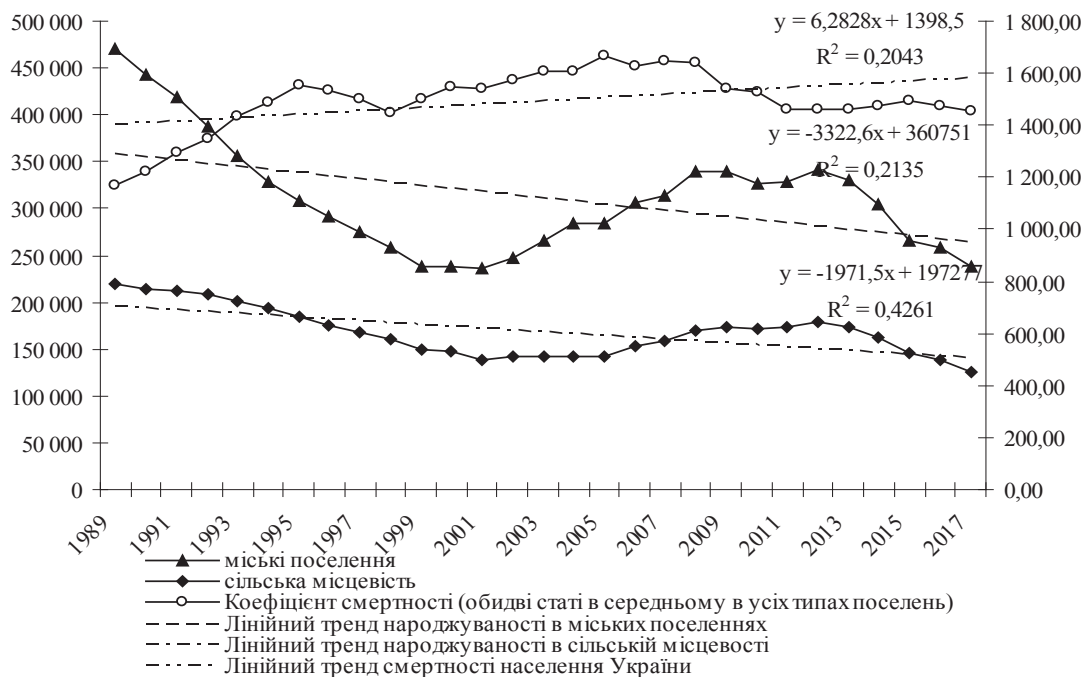

Рис. 2. Динамічний ряд народжуваності (за типами поселень) та смертності населення України

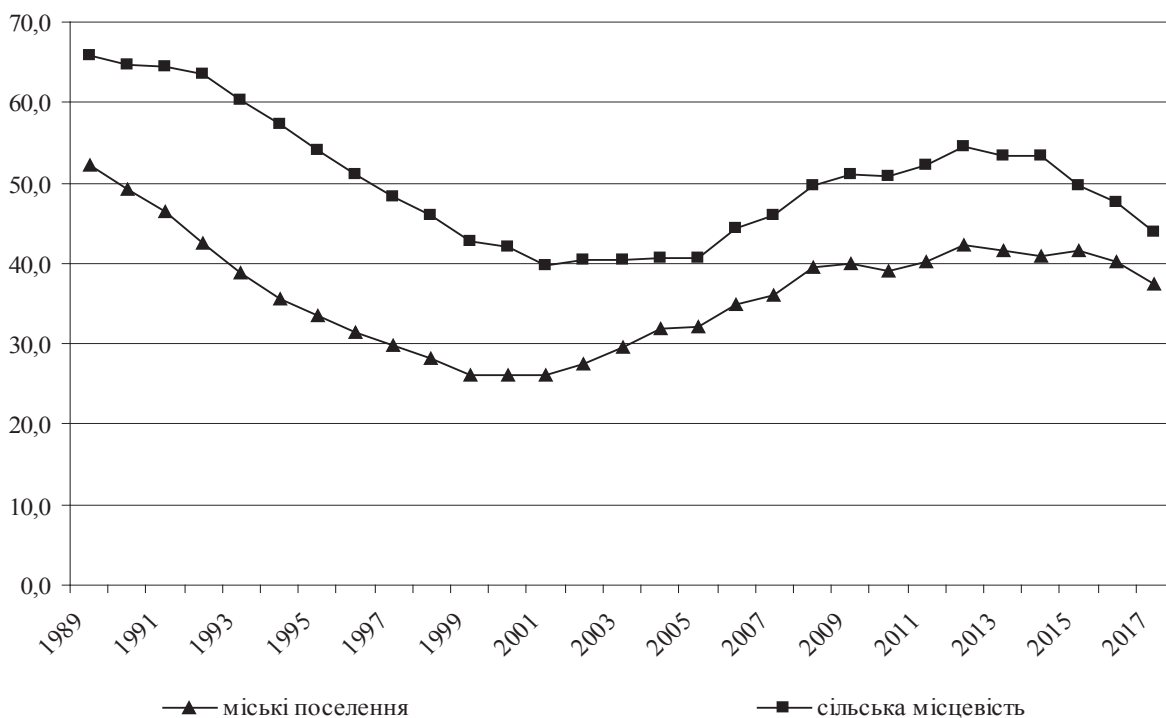

Рис. 3. Динамічний ряд народжуваності (за типами поселень) на 1000 жінок відповідного віку

(здійснюється діючими громадськими організаціями, зареєстрованими в населених пунктах), обслуговуючих кооперативів як активаторів виробничих процесів та споживчих товариств як механізмів кращого задоволення потреб населення.

Визначальним з позиції сучасного розвитку громад є пріоритет соціально-екологічних ініціатив над економічними, одним із засобі досягнення яких є освітньо-інформаційна діяльність, зокрема

в межах ноосферних підходів як якісно нового рівня життя суспільства. Збалансований характер розвитку об'єднаних територіальних громад можливий на засадах становлення їх продовольчої та економічної безпеки, коли питання аграрної культури виноситься на рівень політичного з метою недопущення монополізації на насіння, технології та продовольство, сприяння розвитку локальних систем. Потужною силою розвитку сільських територій є колективна здатність

громади до формування ефективних процесів, в тому числі щодо обміну знаннями, мобілізації колективних ресурсів та реалізації колективних дій (яскравим прикладом яких є толока, череда з випасу худоби тощо), що є протилежною позицією по відношенню до великотованого виробництва, зокрема агрохолдингів, які знижують рівень соціальної комунікації та зайнятості, звужують спектр продукованого продовольства (порівняно з індивідуальному виробництві), [9, с. 245-261]. Альтернативою до вказаного підходу є формування системи сімейних цінностей в родових садибах та родових поселеннях України [10, с. 416-423]. Родина несе відповідальність за передачу знань та досвіду щодо організації самодостатньої та саморозвиваючої системи соціально-природної системи на території площею 1 га. Організовані переважно інвестиційно та громадянські активною молоддю (середній вік поселенців становить 35 років, 80% яких мають вищу освіту та наукові ступені, розвивають соціально-культурну та підприємницьку діяльність, відновлюють інфраструктуру населених пунктів, впроваджують та пропагують здоровий спосіб життя) навіть без додаткового стимулювання з боку держави мають тенденцію до свого зростання. Саме організаційно-творча діяльність та культура стає медіатором соціальних рухів. Найбільш повно така діяльність знайшла своє виявлення у практиці соціального підприємництва як бізнесового механізму вирішення соціальних проблем через врахування позитивної віддачі суспільству, реалізуючи екологічні, соціальні та культурні цілі, а також пов'язані з доброчинністю. Відсутність єдиної позиції щодо розуміння сутності соціального підприємництва, його багатофункціональної природи формує базис соціального капіталу, мобілізуючи наявні ресурси та впливи на більш широке, ніж коло споживачів, суспільство (рис. 4).

Не маючи на меті лише отримання прибутку, такі структури максимізують свої зусилля на задоволенні соціальних потреб. Співпрацюючи з державними та міжнародними організаціями й індивідами, вони виступають ініціаторами розширення можливостей громад. Формуючи базис стійкого розвитку, повагу до прав людини, розумне використання ресурсів соціальне підприємництво в родових садибах та родових поселеннях передбачає комплексне вирішення соціальних проблем, відмічаючи що глобальні проблеми людства потребують розробки інноваційних механізмів щодо свого вирішення [7; 10]. Враховуючи, що діяльність родових поселень передбачає гармонізацію відносин людини та природи через власну життєдіяльність, то вона передбачає партиси-

пацію громади, мотивацію ініціатив через реалізацію мрій та задумів, становлення стійких соціально- та природоорієнтованих організацій. В кості агентів змін такі соціальні підприємці з чистими помислами ключову роль відводять соціальному менеджменту та інноваціями на протигагу прагненню до максимізації прибутку у ринковій економіці. Спроможність ідеї «Родова садиба» до вирішення соціальних проблем й формування соціальних цінностей, які залишаються невіршуваними на рівні держави. Орієнтовані на довгострокові етичні та соціальні цінності такі соціальні підприємці пропагандистами гуманістичних практик в житті суспільства. Стійкі бізнес-моделі та соціально-екологічна місія дозволяють їх реінвестувати прибуток та збільшувати частку залучених ресурсів громад, в тому числі за рахунок доброчинної діяльності, краундфаундингу, волонтерської діяльності та добровільних пожертв. Ця множинність різних організацій та громад відображає багатовекторність та різноманітний характер партнерів, які можуть долучитися до підприємницьких проєктів (інвестор, клієнти, волонтери, філантропи, уряд, органи місцевого самоврядування, уряд, члени суспільства). Тісно пов'язане з соціальною економікою, інноваціями, кооперативними традиціями, соціальне підприємництво є механізмом боротьби з соціальною ізоляцією, зокрема соціально вразливих верств населення. Формуючи на практиці соціальну економіку, економіку солідарності мешканців родових садиб виявляють не ознак конкуренція, а соціальної відповідальності та солідарності, коли окремі підприємці взаємодоповнюють один одного, являючись за своєю суттю односторонцями за рахунок сформованого світогляду, способу мислення та життя. Соціальне підприємництво в умовах родових поселень – це інноваційний спосіб охоплення та залучення великої кількості мешканців громади, які бажають бути мобілізованими в своїй роботі для узгодження соціальних ініціатив й солідарності в праці, посилюючи співпрацю між підприємцями, школами, університетами тощо, підтримуючи ідею економічної ефективності потужного способу людини через самореалізацію, зв'язок людини та колективу, орієнтацією на добро.

Глобальний характер процесів залучення населення до управління територіями є визначальною умовою досягнення стійкого прискореного розвитку та складовою стратегічних засад забезпечення необхідних змін, орієнтованих на людину. Такі результативні критерії розвитку як підвищення рівня та якості життя населення внаслідок створення громадою можливостей для кожного громадянина скористатися результатами

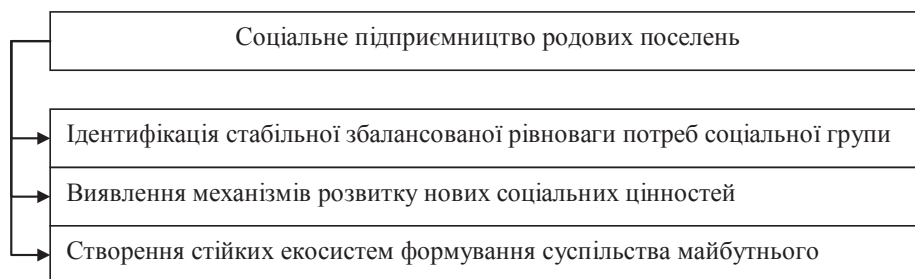

Рис. 4. Складові соціального підприємництва родових поселень

економічного розвитку та умовами інтеграції од неї є прикладом сталого інклюзивного керованого розвитку. Формуючи засади території випереджаючого розвитку родові садиби та родові поселення є суб'єктно-орієнтованою системою в межах територіальної громади, де керуючі впливи відбуваються на позабюджетній основі (як багатоядерної системи залучення ресурсних можливостей, що функціонують паралельно). Прикладом реалізації вказаного підходу на рівні інформаційних технологій є система блокчейн як цілісна структура управління ресурсами (зокрема фінансовими) та інформацією. Подібність управлінських структур уможливило реалізацію управлінського середовища за допомогою мобільних додатків та здатність динамічного управління без створення єдиного центру.

Висновки з проведеного дослідження. Відсутність системного підходу в управлінні розвитком сільських територій України визначає принципово нові виклики до подолання чисельних асиметрій та

диспропорцій розвитку. Обґрунтовано необхідність співпраці між усіма учасниками суспільних процесів, зокрема органів місцевого самоврядування, державної влади, громадських та міжнародних організацій з метою отримання системно-синергетичного ефекту соціально-економічного розвитку. Поєднання соціально-екологічних пріоритетів та високий рівень науково-інноваційної й інвестиційної активності поряд з пріоритетністю соціальної відповідальності є базисом суспільних трансформацій територіальних громад. Поширення практики соціального підприємництва (підприємництво з чистими помислами) та динамічної системи управління за принципом блокчейн створює передумови формування платформи випереджаючого інклюзивного розвитку на базі родових садіб та родових поселень України як моделі суспільства майбутнього. Активізація публічного управління та державно-приватного партнерства дозволяє реалізовувати ефект синергії та досягати акмеологічних ефектів суспільних змін.

1. Allen, C., Metternicht, G., Wiedmann, T. *National pathways to the Sustainable Development Goals (SDGs): A comparative review of scenario modelling tools* // *Environmental Science & Policy*. 2016. № 66. P. 199-207.
  2. Griggs, D. (2013). *Sustainable development goals for people and planet* // *Nature*. 2013. № 495. P. 305-307.
  3. Robert, Kates W., Parris, Thomas M., Leiserowitz, Anthony A. (2005). *What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice* // *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*. 2005. № 47 (3). P. 8-21.
  4. Sarmiento, P. *Bioética ambiental y eco pedagogía: una tarea pendiente*. // *Acta bioethica*. 2013. № 19 (1). P. 29-38.
  5. Nitsenko, V., Nyenno, I., Kryukova, I., Kalyna, T., Plotnikova, M. *Business Model For A Sea Commercial Port As A Way To Reach Sustainable Development Goals* // *Journal Of Security And Sustainability*. 2017. Is. 7. No 1. P. 155-166.
  6. Ramanauskas J., Stasys R., Plotnikova M. *Innovative approaches to rural development* // *Sustainable Development of Rural Areas: monograph* / ed. prof. T. Zinchuk, prof. J. Ramanauskas. – Klaipėda: Klaipėda University; Kyiv: «Centre of Educational Literature», 2019. P. 80-99.
  7. Sandal J.-U., Yakobchuk V., Lytvynchuk I., Plotnikova M. *Institutions for Forming Social Capital In Territorial Communities Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. Vol. 41. No. 1. P. 67-76.
  8. Державний комітет статистики. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp> (дата звернення: 03.06.2019).
  9. Андрійчук В.Г. Українські агропромислові компанії на світових фінансових ринках капіталу. *Економіка та підприємництво*. 2017. № 38. С. 245-261.
  10. Walker K. D., Plotnikova M. *Ecological settlement as a self-government model in rural areas* // *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. No. 3: 416-423.
1. Allen, C., Metternicht, G., Wiedmann, T. *National pathways to the Sustainable Development Goals (SDGs): A comparative review of scenario modelling tools* // *Environmental Science & Policy*. 2016. № 66. P. 199-207.
  2. Griggs, D. (2013). *Sustainable development goals for people and planet* // *Nature*. 2013. № 495. P. 305-307.
  3. Robert, Kates W., Parris, Thomas M., Leiserowitz, Anthony A. (2005). *What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice* // *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*. 2005. № 47 (3). P. 8-21.
  4. Sarmiento, P. *Bioética ambiental y eco pedagogía: una tarea pendiente*. // *Acta bioethica*. 2013. № 19 (1). P. 29-38.
  5. Nitsenko, V., Nyenno, I., Kryukova, I., Kalyna, T., Plotnikova, M. *Business Model For A Sea Commercial Port As A Way To Reach Sustainable Development Goals* // *Journal Of Security And Sustainability*. 2017. Is. 7. No 1. P. 155-166.
  6. Ramanauskas J., Stasys R., Plotnikova M. *Innovative approaches to rural development* // *Sustainable Development of Rural Areas: monograph* / ed. prof. T. Zinchuk, prof. J. Ramanauskas. – Klaipėda: Klaipėda University; Kyiv: «Centre of Educational Literature», 2019. P. 80-99.
  7. Sandal J.-U., Yakobchuk V., Lytvynchuk I., Plotnikova M. *Institutions for Forming Social Capital In Territorial Communities Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2019. Vol. 41. No. 1. P. 67-76.
  8. Державний комітет статистики [State Committee of Statistics]. Retrieved from: <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp> (accessed 03 June 2019).
  9. Andriiuchuk V.H. (2017). *Ukrainian agribusiness companies in the global financial capital markets*. *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, No. 38, 245-261. [in Ukrainian]
  10. Walker K. D., Plotnikova M. *Ecological settlement as a self-government model in rural areas* // *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. No. 3: 416-423.

E-mail: mfplotnikova@gmail.com